

КЛЮЧОВИ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ОРИЕНТИРАНЕ НА ДЕТЕТО В ОКОЛЕН СВЯТ

Биляна М. Калоферова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме: Настоящата статия цели да се проследят ключовите компетенции и проявите им при ориентиране на детето от предучилищна възраст в околния свят. Открояват се конструктите на компетентността, а именно: знания (конкретни, обобщени и динамични представи) при ориентиране на детето в „картината на света“, т.нар. познавателен елемент, „умения за действие“, още рефлексивен елемент, включващ вътрешното отражение на условията в дадена ситуация, представата за себе си и своите възможности, и отношението – стимулативен елемент от цялостната компетенция, който се свързва с емоционалния компонент на знанието и уменията на детето. Поставя се акцент върху съотношението на конструктите, при което се раждат субективните критерии за ефективността на собствените действия на детето (чувство за възможности, за собствена ценност, за ефективност). Презентират се съвременни изисквания към технологията на ориентиране в околния свят (съвкупност от способности и средства, последователност), чрез която се предоставя възможност за развитието на компетентностите на XXI век. Открояват се съдържателните параметри на отделните ключови компетентности при ориентиране на детето от предучилищна възраст в околния свят.

Ключови думи: ключови компетенции, ориентиране в околния свят, детето от предучилищна възраст, технологии

KEY COMPETENCES IN ORIENTING THE CHILD IN THE SURROUNDING WORLD

Bilyana M. Kaloferova

Abstract: This article aims to trace the key competencies and their manifestations in preschool-age children's orientation in the surrounding world. The constructs of competence have been highlighted, namely: knowledge (specific, generalized, and dynamic notions) in the child's orientation in the "picture of the world," the so-called cognitive element, "skills for action," also a reflexive element, including the internal reflection of conditions in a given situation, the perception of oneself and one's abilities, and the attitude - a stimulating element of overall competence, which is associated with the emotional component of the child's knowledge and skills. Emphasis is placed on their ratio, which gives rise to the subjective criteria for the effectiveness of the child's own actions (sense of possibilities, self-worth, effectiveness). Modern requirements for the technology of orientation in the surrounding world (a set of methods and means, consistency) are presented, through which an opportunity is provided for the development of the

competences of the XXI century. The substantial parameters of the particular key competences in orienting the preschool-age child in the surrounding world have stood out.

Key words: *key competences, orientation in the surrounding world, the preschool-age child, technologies*

М.Стоянова (2022, стр. 314) отбелязва, че образованието в детството гарантира спазването на основни положения като: стимулиране на личностното развитие, активното ориентиране към социални норми, прояви на адаптивност и на социална интеграция, готовност на детето за учене. Следователно посредством образователно направление „Околен свят“, посочва авторът, не само се придобива информация за света, непосредствено свързана с образователните цели за възрастта, а непрекъснато се обновяват основополагащи личностни, социални компетенции и компетенции за придобиване на умения за учене. Още дефинирани от Наредба № 5 (чл.28) като *очаквани резултати* от възпитанието, обучението и социализацията на децата за всяка възрастова група. В рамките на Европейската Квалификационна рамка (ЕКР,2009) *резултатът от обучението*, от една страна, се определя като показател за онова, което детето знае, разбира и може да направи при завършване на учебния процес, а, от друга страна, се свързва със степента на поемане на отговорност, самостоятелност и съвкупност от взаимосвързани качества на личността и комплексно владение на специфични знания, умения и поведенчески модели в гъвкав план.

Цел на настоящото теоретично проучване е да се проследят ключовите компетенции и проявите им при ориентиране на детето от предучилищна възраст в околния свят.

Задачи на настоящата разработка:

- да се направи анализ на конструктите на компетентността;
- да се изведат изискванията към технологичния процес на ориентиране на детето в околен свят;
- да се представи теоретичен анализ относно отделните ключови компетентности при ориентиране на детето от предучилищна възраст в околен свят;

Известно е, че *познавателният елемент* от структурата на компетентността се свързва с придобиването на *знания* (конкретни, обобщени и динамични представи) при ориентиране на детето в „картината на света“. Предполага разбиране на информация, посочва С. Каракехайова (2012, стр.125), която то получава чрез взаимодействието си с външния свят, като се ориентира в различни обекти, действия, явления от природната и социална среда, наред с което ги пресъздава устно или в игрова и продуктивна дейност. При превръщането на компетенциите в основа на образователния процес е необходимо да се отдели внимание на „*умението за действие*“, още *рефлексивен елемент*, включващ „вътрешното отражение на условията в дадена ситуация, представата за себе си и своите възможности и отношението между тях“ (Иванова и др. 2014, стр.240). В книжка първа „*Компетентности*

и образование“ Министерството на образованието (2019, стр.10) акцентира върху познавателните умения *т.нар. преносими (меки) умения*, които не се свързват с конкретни образователни направления, а са хоризонтални и предполагат способността на детето да: действа ефективно, самостоятелно или заедно с другите; използва вече усвоени знания и начини за операции и действие; планира предстоящото действие и др.

Отношението като *стимулативен елемент* от цялостната компетенция е онзи конструкт, който се свързва с емоционалния компонент на знанието и умението на детето, с особеностите на осъществяваното действие, решение или поведение в конкретна ситуация. То е сложна система от взаимосвързани аспекти, включващи любознателност и емоционална реакция относно житейските събития и самооценка, която се поражда от чувството за компетентност. Свързва се с качеството да бъдеш активен, самостоятелен, което се разглежда като една от основните характеристики на детска личност. В. Иванова и колектив (2014, стр.240) подчертават, че чрез съотношението на посочените конструкти на компетентността се раждат субективните критерии за ефективността на собствените действия (чувство за възможности, за собствена ценност, за ефективност).

Превръщането на компетенциите в личностни характеристики за детето от предучилищна възраст поставя изисквания към технологията на ориентиране в околния свят (съвкупност от способности и средства, последователност) относно организацията и осъществяването на успешното педагогическо взаимодействие. М.Колева (2015, стр.99) посочва конкретни изисквания като: „технология, провокираща детското мислене, внимание и въображение; предлагаща условия за самостоятелна дейност и „изследване“ на обсъжданите проблеми чрез изяви на детски инициативи; разчетена върху екипно решение на конкретните проблеми и тяхното обсъждане на равнище „деца – деца“, при която е налице възможност за проява на активна инициативност; технология, ориентираща детето към пренос на усвоени умения за извършване на нова интересна практическа дейност със значим резултат; технология, поставяща детето в ситуация на избор и вариативност на предстоящите решения, като проявите на инициативност и самостоятелност са задължителни; технология на диалога, на обсъждането и предложенията“.

Прави впечатление, че така изведените изисквания към технологичния процес на ориентиране на детето в околния свят са пряко обвързано с придобиването на описаните от Европейска квалификационна рамка (ЕКР, 2009) осем (групи от) ключови компетентности: „компетентности в областта на българския език; умения за общуване на чужди езици; математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и на технологиите; дигитална компетентност; умения за учене; социални и граждански компетентности; инициативност и предприемчивост; културна осъзнатост и умения за изразяване чрез творчество; умения за изразяване чрез творчество“ (МОН, 2019, стр. 10). Национална стратегия за детето (2019-2030, стр.17) и Министерството на образованието (2019, стр. 10) посочва и девета, значима за образователната ни система компетентност – умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт.

В изследването си „Компетентност и компетенции в европейската квалификационна рамка“ В. Иванова и колектив (Иванова и др.,2014, стр. 240) определят посочените компетенции като базови, основни знания и умения, нагласи и оценъчни отношения, без които не е възможно осъществяването на дадена дейност, поведение, решение. Дефинират се като ключови, защото: „са приложими за всички възрасти и за всички форми на обучение; правят реално ученето през целия живот; са инструмент за измерване на качеството, но и съизмерване на образователните системи; осигуряват успешна изява и социално благополучие на хората чрез повишаване на качеството на живот“ (МОН, 2019, стр.6).

В рамките на настоящата разработка се прави опит да се открият съдържателните параметри на отделните ключови компетентности при ориентиране на детето от предучилищна възраст в околния свят. Например:

Компетентностите в областта на българския език обхващат уменията на детето да комуникира устно в различни комуникативни ситуации и да адаптира собствената си комуникация към изискванията на ситуацията. Така например при ориентиране в околния свят съдържателно проблематиката провокира диалогична активност посредством, която се провокира “дефиниране на обекти и описание на наблюдаваното, задаване на въпроси за насочване детското мислене и подпомагането на детето да описва и назовава това, което вижда, в резултат на което се подкрепя развитието на нови понятия и речников запас” (Gerde, Schachter., Wasik, 2013,стр. 317).

А според С.Стоянова (2016, стр.316) именно диалогичната активност подпомага развитието на рефлексивното мислене. Критичната рефлексия, посочва авторът, насърчава детето да желае и да бъде способно да поставя въпроси, да изследва и да критикува начини на поведение и мислене, докато опознава своите умения, знания и опит. Наред с което, посочва Ф.Бойкова (2022, стр.54), се създава основата за формирането на социални и граждански умения. Например използването на текстове от различни функционални сфери, посочва авторът (Бойкова,2022,стр.54), при изпълнение на рецептивни и продуктивни дейности под ръководството на учителя и самостоятелно са насочени към постигане на умения за критично мислене, екипна работа, толерантност.

Съдържателните параметри на *математическата компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и на технологиите* са многоаспектни, примери за тях при ориентиране на детето в околния свят са: *математическата компетентност*, която е с особена важност, защото малкият изследовател „открива многообразието от форми, цветове, количества, овладява познавателни стратегии за решаването на проблеми, пред които го поставя всекидневният му опит, както и отразява действителността, която го заобикаля, в детайли, форми и цветови съчетания“ (Георгиева, 2022, стр. 319). *Природонаучната компетентност* се отнася до естествения и материален свят. Свързана е с разбирането от детето на природната среда и необходимостта от устойчиво развитие и взаимната зависимост на природата и човека. Науката по дефиниция,

посочва И. Кирилова (2012, стр.126) се отнася до знания, които са систематизирани чрез наблюдения, проучвания и експерименти. Следователно тя е приложима и свързана с живота на детето. Природонаучната компетентност включва разбиране за промените, причинени от човешката дейност и отговорност като отделен гражданин.

Дигиталната компетентност обхваща готовността на детето да приеме средата като източник на информация. Министерството на образованието на Р България в книжка първа „Компетентности и образование“ (2019, стр. 8) включва две ясно определени информационно - комуникативни умения: *информационна и медийна грамотност*. Информационният процес започва още преди раждането му и придружава детето в предучилищна възраст, където „когнитивните, изследователските и игровите дейности с помощта на дигиталните средства са ежедневни атрактивни занимания“ (Иванова,2022, стр. 357). Важно е, посочва В. Гюрова (2022, стр. 85) в предучилищна възраст, “децата да са способни да търсят и да откриват необходимата им информация, да я заместват, когато я подбират и тълкуват от позиция на пресъздаване на обекти, роля, правила. Тези умения са сходни със стратегиите, които се изграждат по време на игра.”

Според Б. Гинина и К. Тагарева (2023, стр.29-30) освободеното от ограничения изследване на околната среда чрез манипулиране на различни предмети и материали дава възможност за изследване и експериментиране и по този начин помага за създаването на връзки в мозъка на децата, което съществено обезпечава формирането на *умения за учене*.

Възможността за учене е право на детето за изграждане на собствената му идентичност на субект в общността, за свобода на действията, за промяна на самия себе си в условията на придобит и систематизиран познавателен опит. Тази компетентност се свързва с придобиване, обработка и усвояване на знания и умения, както и търсенето и използването им. Разширяват се параметрите на самостоятелността, която се характеризира със следните умения, посочва Р. Христова-Коцева (2015, стр. 26): „умение за самостоятелно организиране на обстановката; умение за самостоятелен избор на средства (материали, инструменти); умение за самостоятелно планиране на дейността; умение за самостоятелно изпълнение на алгоритъм от операции; умение за самостоятелно постигане на резултата.“

Социалните и граждански компетенции се свързват с личното и социално благосъстояние на детето, което изисква система от знания за А-за и социалната реалност и заемащото място в тази реалност. Описват се по посока на *личната автономност на детето, себепознание и социално приемливо поведение*. Социалната компетентност, посочва Н. Атанасова (2022, стр.12) представлява: „набор от социални, емоционални и когнитивни умения и поведение за успешна социална адаптация на личността; съчетание от просоциални умения (приятелство, коопериране, полезно поведение) и самоконтролни умения (управление на гнева, решаване на проблеми); обединение на две разновидности: интерперсонална социална компетентност (отнася се до отношението към другите хора) и интраперсонална социална компетентност (отнася се до отношение към себе си)“.

Инициативността и предприемачеството като ключова компетентност в условията на детската градина е събирателен образ, както и външен израз на детската активност, посочва М. Колева (2015, стр.95). Отнася се до способността на детето да превърне идеите си в действие. В резултат на което тази компетентност включва осъзнаване на мястото на детето сред детската група и семейството, проявяване на претенции за признание от другите. Уменията се отнасят до планиране, организиране, ръководене, комуникиране, оценяване на

проекти. Още способност на детето да работи както индивидуално и съвместно в екипи по проекти, като контролира, оценява и предвижда последствията и резултата от свои и на другите действия и поведение, на начина за тяхното изпълнение, съобразно общоприети норми и правила като се учи от минал опит – свой и на другите. *Предприемаческото отношение* се характеризира с инициативност, активност, способност да се преценяват и идентифицират силните и слабите страни на човека, както и да се оценяват и поемат рискове, когато това е оправдано, е от съществено значение. То включва и мотивация и решимост да изпълнява целите, независимо дали са лични цели или цели, които се поддържат заедно с другите.

Компетентностите в областта на културата и умения за изразяване чрез творчество са важен акцент при организиране на взаимодействието „дете – среда“. Предпоставки за творческото развитие на детето посочва П. Конакчиева (2013, стр.7) са наблюдателността, комбинативността при преработване на наличната информация и опит, готовността за полагане на волево усилие и др. В резултат на посочените креативни прояви детето усвоява околната действителност, усъвършенства знания, умения, опит. Стимулирането им се свързва със способността му за себеизразяване посредством творческо представяне на идеи и преживявания с помощта на различни средства: езика на тялото, вербално, чрез художествено – естетическите дейности и музиката. Със способността да се свързват собствените творчески гледни точки с мненията на другите. И не на последно място със способността за ориентиране в общочовешки културни ценности.

Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт е област на образованието в ранна детска възраст, която отразява преминаването от обучение в и за естествената среда към действие по начини, които насърчават устойчивостта на околната среда. Свързва се с формиране на знания, умения и нагласи, които насърчават начини на мислене, планиране и действие със съпричастност, отговорност и грижа за нашата планета и за собственото здраве, здравето на околните и опазване на околната среда (МОН, 2019, стр. 10).

Заклучение

От направения теоретичен анализ се налага извода, че процеса на педагогическо взаимодействие в контекста на образователно направление „Околен свят“ е пряко обвързан с придобиването на деветте ключови компетентности от детето в предучилищна възраст.

Необходимо е да се подчертае, че перманентното им развитие е функция от личностната автономност на педагога, изразяваща се в неговата гъвкавост и асертивност с оглед обновяване облика на образователната среда в съвременна, провокираща мисленето и творчеството на детето от предучилищна възраст, иновиране на методите на педагогическо взаимодействие в подкрепящи субективната позиция на детето, доброволното му участие и гарантиращи правото му за самоинициатива и емоционално благополучие.

Литература:

Атанасова,Н.(2022). Педагогически аспекти на развитие на ключови компетентности чрез прилагане на електронни образователни ресурси в начален етап на училищно образование. *Развитие на ключови компетентности чрез прилагане на електронни образователни ресурси, УИ"Паисий Хилендарски"* ISBN 978-619-202-803-9, стр.7-38

Бойкова,Ф.(2022). Компетентности и междупредметна интеграция при обучението по български език – възможности, перспективи и предизвикателства. *Сп. „Български език и литература“*, кн. 5s/2022, година LXIV, <https://azbuki.bg/uncategorized/kompetentnosti-i-mezhdupredmetna-integracziya-pri-obuchenieto-po-balgarski-ezik-vazmozhnosti-perspektivi-i-predizvikatelstva/>

Георгиева,Г.(2022). Педагогическо взаимодействие в математическата подготовка на децата от предучилищна възраст. *Юбилеен сборник Предучилищно образование в България: Постижения и хоризонти*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ , ISBN 978-954-07-5471-0, стр.317-326

Гинина,Б.,Тагарева,К.(2023). Интердисциплинарно обучение и общо нива на развитие в предучилищна възраст. *Интердисциплинарно обучение чрез изкуства ,спорт и дигитални технологии*. Пловдивско университетско издателство, ISBN 978-619-7663-76-1, стр. 25-40

Гюрова,В.(2022). Играта и игровата култура в развитието на предучилищното образование. *Предучилищно образование в България: Постижения и хоризонти, Юбилеен сборник*, Университетско издателство"СВ.Климент Охридски, ISBN 978-954-07-5471-0, стр.78-87

Иванова,Б.(2022). Дигиталната образователна среда в детската градина - предизвикателства и перспективи. *Юбилеен сборник Предучилищно образование в България: Постижения и хоризонти*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, ISBN 978-954-07-5471-0, стр.354-363

Иванова, В. и др. (2014). Компетентност и компетенции в европейската квалификационна рамка. *МАТТЕХ*, Том 1.стр.238-241

ЕКР(2009). *Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот*, ISBN 978-92-79-08469-0, doi 10.2766/10212

Каракехайова, С. (2012). Компетенции. Персонални компетенции. Себепознание на детето от предучилищна възраст. *Съвременното образование „Стратегии, направления, ценности“* стр.124-132

Кирилова,И. (2012). Значение на детското любопитство в процеса на опознаване и стимулиране на интересите към света. *Педагогика*, №.1,бр.22, стр.126-133

Конакчиева,П.(2013). Колекционирането - форма за креативно взаимодействие със средата. *Педагогически алманах на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“*, кн. 2, ISSN 1310-358X. COBISS.BG-ID 1261166820 УДК 372.36, стр. 7-15

Колева,М.(2015).Педагогическото взаимодействие:съзидателен ресурс за обогатяване на детската инициативност и самостоятелност.*Педагогическата наука-теория и практика*,Университетско издателство"Неофит Рилски", Благоевград,кн.3,стр.90-100

МОН(2019). *Компетентности и образование. Изтеглено от: <https://www.mon.bg/obshto-obrazovanie/kompetentnosten-podhod/kompetentnosten-podhod-2/>*

Наредба № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование Обн. ДВ, бр. 46 от 17.06.2016 г., в сила от 01.08.2016 г. Издадена от министъра на образованието и науката.

Национална стратегия за детето (2019-2030)

Стоянова, С. (2016). Рефлексията в обучението и стремеж към собствена значимост. В: сп. *Философия*, бр. 25, стр. 313 – 321.

Стоянова, М. (2022). Развитие на идеите за запознаване с околната действителност и ориентиране в света в предучилищното образование. *Предучилищно образование в България: Постижения и хоризонти, Юбилеен сборник*, Университетско издателство "Св. Климент Охридски", ISBN 978-954-07-5471-0, стр. 309-316

Христова-Коцева, Р. (2015). Стимулиране на детската самостоятелност чрез създаване на развиваща среда в предучилищната образователна институция. *Педагогическо списание на Великотърновския университет „Педагогически алманах“*, бр. 1, стр. 22 – 31.

Gerde, H., Schachter, R., Wasik, B. (2013). Using the Scientific Method to Guide Learning: An Integrated Approach to Early Childhood Curriculum. In: *Early Childhood Education Journal*, ISSN 1082-3301, Vol. 41 (5): 315 – 323.